

Mezi Varšavou, Moskvou a Kyjevem

Výsledky výzkumu Fakulty veřejných politik mají mezinárodní ohlas

Prof. Mečislav Borák z Fakulty veřejných politik vede tým historiků Slezské univerzity (SU), který se zabývá výzkumem politických represí vůči Čechům a československým občanům v bývalém Sovětském svazu. S výsledky výzkumu seznamuje veřejnost v četných publikacích a dokumentárních filmech a přednáší o nich i studentům oboru Středoevropská studia. Představil je i v zahraničí, kde jimi reprezentoval nejen Slezskou univerzitu, ale i Českou republiku.

Vloni na jaře jste přednášel v Senátu Polské republiky ve Varšavě. Jak k tomu vlastně došlo?

Velvyslanec České republiky ve Varšavě Jan Sechter viděl loni v Českém Těšíně výstavu o obětech „katyňského zločinu“ původem z českých zemí, na níž jsem se společně s Marianem Steffkem z Kongresu Poláků v ČR autorsky podílel. Líbila se mi a rozhodl se, že s ní seznámí i Polsko. A vybral k tomu rovnou nejprestižnější místo – Senát Polské republiky. Ráno 25. května jsem pak přednesl senátorům historický výklad problematiky a na vernisáži jsem doprovázel šéfa Senátu maršálka Bogdana Borusewicze. V Senátu a posléze i na Velvyslanectví ČR byla představena i moje nová monografie s životopisy 500 obětí „katyňského zločinu“ původem z českých zemí, která vyšla v polštině. Mimochodem, docela nedávno jsem zjistil, že k těm obětem patřil i generál polské armády Rudolf Prich, rodák z Opavy. Odpoledne po vernisáži v Domě setkání s historií jsem měl další přednášku, tentokrát pro širší veřejnost, a doprovodil jsem ji svým posledním dokumentárním filmem o Katyni. Účast byla nadmíru hojná a diskuse nebraly konce. Myslím, že pan velvyslanec byl s naší akcí docela spokojen, stejně jako pan rektor Rudolf Žáček a pan děkan Dušan Janák, kteří se slavností jako představitelé

Slezské univerzity v Opavě zúčastnili a navázali tam užitečné kontakty.

K Vašemu vystoupení v Moskvě došlo také z iniciativy diplomatických kruhů?

V podstatě ano, jel jsem tam přednášet na náklady Ministerstva zahraničí, protože jsem zastupoval Českou republiku na konferenci o historii politických represí v SSSR, kterou v květnu už podeváté uspořádalo Muzeum a společenské centrum Andreje Sacharova v Moskvě. Sešla se tam

více než stovka učitelů z celé Ruské federace a Kazachstánu, kteří uspěli v konkursu prací na téma konference, a předávali si své zkušenosti z výuky nejnovějších dějin. Pozorně vyslechli i výklad o výsledcích našeho výzkumu obětí perzekuce, shlédli film o „katyňském zločinu“ s ruským překladem a pak mě doslova zavalili otázkami. Seznámil jsem se tam s badateli z Irkutsku, Vladivostoku, Penzy a dalších regionů, v nichž se ještě chystám prozkoumat archivy, a tak mi noví

známí přijdou vhod. Konferenci vždy doprovází vydání metodických textů pro učitele, takže se teď vlastně o osudu českých obětí dozví celé Rusko.

Nedlouho poté jste se ale do Moskvy vrátil znovu.

Pravidelně tam jezdíme bádát do ústředních archivů, v nichž je pořád co objevovat. Jan Machonin z Českého centra o tom věděl a domluvil nám seminář v nově otevřeném Muzeu Gulagu. I tady byl sál skoro plný, přišli historici z moskevské univerzity, další odborníci a také zájemci z řad české menšiny v Rusku. Někteří už česky moc neuměli, ale každý měl v rodině někoho postiženého represemi a chtěl se o tom dozvědět nějaké podrobnosti. Odpověděl jsem na pár konkrétních dotazů a přednesl přednášku o širších souvislostech našeho výzkumu. Další člen výzkumného týmu doc. Dušan Janák si přichystal výklad o věznicích jáchymovských dolů, což dobře korespondovalo s výstavou o „atomovém Gulagu“ na Čukotce, která v muzeu zrovna probíhala. Trochu jsem se bál, co místní řeknou na náš dokumentární film o popravách Čechů v SSSR v době „velkého teroru“ na konci 30. let, ale zbytečně, film se líbil a posluchači se rozcházelí až skoro v noci. A museli jsme všem slíbit, že ve spolupráci s Muzeem Gulagu budeme pokračovat.

O prázdninách jsem jel do Ruska potřetí, tentokrát s Českou televizí natáčet nový dokument o zajímavých válečných událostech, jež se odehrály ve východním Prusku, v dnešní Kaliningradské oblasti a v okolí Mazurských jezer v Polsku. Ale to by bylo na dlouhé povídání, které bude lepší odložit až na dobu, kdy už se film bude blížit k obrazovkám, tedy na jaro, což už ani zas tak dlouho není.

Před několika dny jste přijel z Ukrajiny. Jistě se nepletu, když si myslím, že i tam Vás přilákaly archivy.

Samozřejmě, zrovna tam končím delší archivní výzkum

„Katyň – paměť polského národa. Osudy obětí z Těšínského Slezska“

Výstavu organizovanou Velvyslanectvím ČR v PR u příležitosti 70. výročí katyňského zločinu pod názvem „Katyň – paměť národa“ (osudy obětí v československém kontextu) připravil Marian Steffek z Dokumentačního centra Kongresu Poláků v České republice. Výstavní materiály jsou rozšířeny o podklady historika Mečislava Boráka ze Slezského zemského muzea v Opavě, který se dlouhá léta zabývá identifikací katyňských obětí.

V roce 1943 nalezly jednotky Wehrmachtu u vesnice Katyň na západě Ruska masové hroby více než 4000 polských důstojníků a Německo posléze oznámilo, že je povraždili Sověti. Toto prohlášení bylo považováno za hitlerovskou propagandu. Moskva z masakru obvinila nacisty. Teprve po téměř půl století, 13. dubna 1990, přiznal tehdejší ruský prezident Michail Gorbačov pravdu o katyňské tragédii.

Polští důstojníci padli do sovětského zajetí v rámci dělení Polska mezi nacistické Německo a Sovětský svaz v září 1939 na základě paktu Molotov-Ribbentrop o neútočení. Poláci byli internováni v ruském Kozelsku a Ostaškově a v ukrajinském Starobělsku. V dubnu až květnu 1940 byli převezeni do táborů sovětské tajné policie NKVD, odkud byli deportováni na místa hromadných poprav. Celkem bylo zastřeleno 15000 polských důstojníků a asi 7000 dalších obětí, převážně lékařů, intelektuálů a policistů. Rozhodnutí týkající se jednoho z nejmasovějších zločinů druhé světové války z března 1940 podepsali sovětský vůdce Josef Stalin, šéf sovětské diplomacie Vjačeslav Molotov a další členové tehdejšího moskevského vedení. Seznamy zajatců připravil Lavrentij Berija, tehdejší šéf ministerstva vnitra. Důvodem likvidace polských důstojníků prý byla Stalinova touha po odplatě za porážku Rudé armády v roce 1920, kdy Poláci zabránili postupu bolševiků na východ, a Stalinovo rozhodnutí zbavit polský národ jeho intelektuální elity.

Dle výzkumu prof. Mečislava Boráka je evidováno na 500 obětí z území Těšínského Slezska (Poláky zvaného Zaolzie – Zaalzi).

Výstava se koná pod záštitou velvyslance České republiky v Polské republice J. E. Jana Sechtera.

**Tisková zpráva Českého centra ve Varšavě
25. 5. 2011 12.00**

a kromě Kyjeva jsem se letos soustředil především na archivy v Žitomiru. Chci totiž blíže popsat události z konce 30. let, kdy tam bylo zcela bezdůvodně povražděno na dvacet tisíc občanů včetně téměř tři set Čechů z města a okolních vesnic. Na svátek svatého Václava, kdy došlo v roce 1938 k hromadné „popravě“ asi osmdesáti Čechů, jsem zanesl kytici na místo, kde dosud leží zakopáni na okraji města za židovským hřbitovem, v naprosto nedůstojných podmínkách pod starým asfaltem, přes který prorůstá tráva a křoviny. Už dlouho jsem se snažil o nápravu tohoto stavu, ale nedařilo se mi to, místní nemají čas, peníze ani zájem, a křeslo našeho velvyslance v Kyjevě bylo moc dlouho neobsazené. Nový pan velvyslanec Ivan Počuch mě ale ujistil, že se brzy domluví se svým polským a německým kolegou, protože společný tlak na místní úřady by možná mohl něco změnit k lepšímu, samozřejmě i s příslibem podpory případného památníku.

Zdá se tedy, že české diplomatické orgány Váš výzkum v zemích bývalého Sovětského svazu podporují a jeví o něj zájem.

U nich ten výzkum vlastně začal, když si koncem devadesátých let na ministerstvu zahraničí v Praze konečně uvědomili, že je v zájmu České republiky znát i tuto dlouho skrývanou část naší historie. Náš tým, tehdy ještě pod hlavičkou Slezského ústavu v Opavě, získal v konkursu Ministerstva zahraničních věcí ČR první grant k výzkumu českých obětí politických represí v bývalém SSSR. Bez pomoci diplomatických kruhů bychom výzkum v politických a ekonomických podmínkách dnešního Ruska ani nemohli úspěšně realizovat, hlavně v prvních letech, kdy jsme teprve hledali kontakty a přístupy ke zdrojům informací. Hodně nám pomáhali pracovníci Odboru pro východní Evropu na ministerstvu i někdejší velvyslanec v Moskvě Jaroslav Bašta, který je profesí archeolog a historik, takže naší práci rozuměl a zají-

Prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc. (vlevo) v rozhovoru s maršálkem horní komory polského parlamentu Bogdanem Borusewiczem Foto archiv

mala ho. Moc jsme uvítali, když po několika letech nastoupil nedávno do této funkce opět humanitně vzdělaný člověk, etnograf a historik PhDr. Petr Kolář. Na jaře nás přijal a bylo vidět na první pohled, že se třeba v otázkách snadnějšího přístupu do ruských archivů výtečně orientuje. Jeho úsilí o výraznější pokroky v tomto

směru se zcela shoduje s naším, a tak se těšíme, že možná ještě spatříme i některé dokumenty, které nám v archivech nechtěli ukázat. Výraznou podporu nám ale poskytují též velvyslanci ve Varšavě a v Kyjevě. A jistě není jen tak náhodou, že informace o našich aktivitách se objevily i na internetových stránkách všech tří citovaných ambasád.

Vzpomínka na čsl. občany - oběti katyňského zločinu

Dne 25. května 2011 uspořádalo Velvyslanectví České republiky ve Varšavě další akci ze série věnované československo - polským vztahům v období 2. světové války.

Výzkum, který v posledním desetiletí realizoval prof. Mečislav Borák ze Slezské univerzity v Opavě, přinesl výsledky v podobě několika stovek obětí z řad československých občanů polské národnosti především z Těšínska, ale i jiných případů našich občanů z českých zemí, kteří byli nejprve zavlčeni do SSSR a jejich osud skončil s Poláky v Katyni, v Charkově nebo v Mednoji.

Výstavu dokumentující tento fenomén otevřel v prostorách Senátu maršálek horní komory polského parlamentu Bogdan Borusewicz. Připravilo ji Občanské sdružení katyňských rodin v České republice ve spolupráci s Kongresem Poláků v ČR a Slezským zemským muzeem v Opavě.

Ve varšavském středisku Dům setkání s historií uspořádalo Velvyslanectví ČR po vernisáži výstavy projekci filmu režisérky Petry Všelichové „Zločin jménem Katyň“ podle scénáře prof. Boráka a prezentaci polského vydání knihy prof. Boráka „Oběti katyňského zločinu z území bývalého Československa“ (ISBN 978-80-86224-81-7), ke kterým se uskutečnila diskuse s veřejností.

Ráno před výstavou odsloužil památce československých obětí mši ústřední biskup polských ozbrojených sil Jozef Guzdek a účastníci položili věnec u hlavního pomníku katyňským obětem ve Varšavě.

Tisková zpráva Velvyslanectví České republiky ve Varšavě 6. 6. 2011 14.55

Týká se Váš zájem o post-sovětský „Východ“ i některých dalších zemí?

Skoro to vypadá, že program „východního partnerství“ Evropy už aspoň zčásti realizujeme v praxi. V rámci řešení projektu bychom se ale měli podívat ještě aspoň do Běloruska a Moldávie, případně i do střední Asie. Pan velvyslanec v Bukurešti Jiří Šitler mě už několikrát prosil, abychom začali zkoumat transfer etnických Němců z oblasti Dobruždi do střední Evropy, a chtěl by výzkum výrazně podpořit. Bohužel se mi nepodařilo najít v Opavě, ale ani v Praze, Brně či Olomouci nikoho, kdo by se do takového projektu chtěl pustit, a sám mám těch záměrů až přespříliš. Když se nedávno rozjely přípravy doktorského studia oboru Moderní dějiny střední Evropy, zadal jsem to jako téma jedné z možných disertací.

Ke střední Evropě patří i Slovensko nebo Rakousko, máte nějaké kontakty i tam?

S univerzitami a vědeckými ústavy na Slovensku nás tradičně pojí svazky tak úzké, že je skoro zbytečné o nich mluvit. Chystáme dokonce i společný česko-slovensko-polský studijní program. Ale máme i kontakty diplomatické – přednášel jsem nedávno v Českém centru v Bratislavě, začátkem roku jsem dělal expertizu o slovenských obětech represí v SSSR pro potřebu Kanceláře prezidenta Slovenské republiky. Výzkumy směřující k Německu a Rakousku má ve své kompetenci doc. Tomáš Staněk a vede si v nich vynikajícím způsobem, jak o tom svědčí i zrovna vydávaný pětidilný soubor dokumentů o poválečném vysídlování a perzekucích vůči Němcům v českých zemích. Zdá se tedy, že předpoklady pro vznik doktorského oboru moderních dějin střední či středovýchodní Evropy na fakultě rozhodně máme, a můžeme počítat i s pomocí kolegů historiků z vedlejší fakulty. Takže si počkáme, zda to tak bude vidět i akreditační komise.

Přeji Vám v tom úspěch a děkuji za rozhovor. (re)